

pa tovariši spoznajo, da je on tak in tak, da ima rad, če mu kadê, tedaj šele vlivajo olja na žrjavico in strežejo njegovim razuzdanostim. Tako torej i v tej dôbi škodljiva ljulika lahko kali in raste, ker seme je bilo užé prej, vlage dobiva pa zdaj v izobilji. Bližnji součenci to storé. Ne morem trditi, da pridejo tovariši hoté ali nehoté do zaključka o njegovem temperamentu (značaja pač še nima). Bržkone se to dogaja po mejsobnem občevanji, ali pa le po naključji so spoznali, da je on nekaj več (ali barem hoče biti) ko drugi, tedaj ga poslušajo samo, da so v prijateljstvu. Delajo pa to tako, kakor kedo, ki ima prepirljivega soseda. Če mu reče: naj gredo tvoje čede na desno, gre ž njimi na desno; če pa reče, naj gredo na levo, umakne se tedaj tudi na levo, da le živi ž njim mirno in složno.

Ljudje pravijo: „der Gescheidte gibt nach“. Sevêda v tem lahko kedaj odjenja, če je sosed izgubil pravdo, lahko pa tudi, ker je toli miroljuben. Tudi šolski tovariši so prijazni z našim gojencem, a ne radi njega, temveč zato, ker je bogatih roditeljev sin. Privadili so se užé tako njegovim strogim zahtevam, da jih užé samo imé njegovo nau-daja z nekim slepim strahom do uslužnosti in modernega robstva. To robstvo je za današnji duh časa tako nesrečno in nespretno, rekel bi odvišno, da se marsikdo vanj ispotakne. Če se pa to začénja užé pri otrocih, nadaljuje se tudi pri odraslih in nekedanje egiptovske kaste so kmalu mej nami, da bi tega ne branili mogočnîši faktorji, recimo: človekoljubje. Kapital pa sam le to zahteva. Taki in enaki učinki vplivajo na njegovo notranjost, na razvoj njegovih čustev, na razvoj njegovih teženj in njegovih sklepov. Kar so roditelji doma pri njem užé kedaj odpravili in zamorili, dobî v tem času zopet obilo tečne hrane, ker otrok ni več in ne more biti več pod strogim nadzorstvom roditeljskim. Pride v šolo, pride v družbo k starim tovarišem, starim soigralcem, koji imajo isto pamet in isti razum kakor on, samo, da nimajo istih napak od mladih nog. Ti ne umejo in ne morejo umeti, kaj bi bilo treba storiti, kako ravnati, da bi se te napake morda poboljšale, ker kmalu bode prepozno. Tovariši si le mislijo: to je užé tako in mora biti, ker je tako „namenjeno“. Še pokorni so mu in strežejo njegovim razvadam in njegovim — kapricem.

Tako vidimo tedaj užé pri mali deci ono klečeplastvo do viših oseb, kakeršno se, žalibože, ponavlja čestokrat v poznejih letih. Samo, da se pozneje to razvije do višje in najvišje stopinje. Imamo torej ljudi, ki so prišli ob 6., 9. in 11. uri kadit in gladit tam, kjer se jim zdî kaj občutljivega. Dakako, plačilo prejmo naliki onim sv. pisemskim delavcem vsi jedno, le s to razliko, da so se tukaj kakor prvi tako poslednji potili večinoma za same — obljube.

To sem pa omenil, da dokažem, kak vpliv ima mladostna družba na otroka z omenjeno individualnostjo, in nasprotno; kako se užé tukaj pospešuje razvoj trmoglavosti, koja gre čedalje bolj v klasje. Kmalu bo razpela tako na dolgo in široko svoje korenine, da je ne bode mogoče več pokončati. —

Knjiga Slovenska.

§. 49.

Razun po treh Brizinskih veže se nova slovenščina XVI. veka s staro še po treh drugih spomenikih, kterih I. se zvati smé Ljubljanski, II. Kranjski in III. Celovski.

Prvi rokopis se je dobil v c. kr. knjižnici Ljubljanski in Miklošič ga je priobčil v „Slavische Bibliothek“ II. 1858 str. 170—172 (Hoc est vna generalis confessio)

in deloma v Slov. Berilu za VIII. gimn. razred l. 1865 str. 22—24, in 1881 str. 14. 15 (Prim. Letopis Matice Slov. 1879 str. 11. 12 in Kres 1881. str. 175. 188). Spomenik ta je iz XV. stoletja in z Brizinskimi istega verskega ali cerkvenega značaja.

Drugi se je našel v arhivu mesta Kranjskega, in dal ga je na svetlo pod naslovom „Stari rokopis Kranjskega mesta“ profesor Janko Pajk prvokrat l. 1870 v gimnazijskem izveštju Mariborskem; l. 1871 je dodal: Primetki k lanjskemu sestavku, in posebej ga je z razlago ponatisnil v svojih „Izbranih Spisih“ I. zv. 1872 str. 184—194. Rokopis je nastal gotovo pred l. 1550, morebiti v dobi od l. 1440 do 1490, ter kaže, kaka je bila takrat slovénška beseda meščanom in po pisarnah posvetni gosposki.

Tretjega je izdal, opisal in slovniško razložil dr. G. Krek v Kresu 1881 str. 173—190 pod napisom: „O novoslovénškem rokopisu zgodovinskega društva koroškega“ v Celovcu, z dokaj čednim snimkom po svetlopisu iz ponarejenega narisa. Rokopis je iz prve tretjine XV. veka ter ima v sebi „Očenaš, Češčeno Marijo in Vero“. — Poleg več učenih razprav je dr. Krek spisal tudi na pr.: „Ueber die nominale Flexion des Adjectivis im Alt- und Neuslovenischen. Wien. 1866. 4. 52. — Einleitung in die slav. Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden. Theil I. Einleitung in die slav. Literaturgeschichte. Graz. 1874. 8. VII. 336. — Na mestu II. zvezka je prišlo na svetlo: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge von Dr. Gregor Krek, ö. ord. Professor der slav. Philologie. Zweite völlig neu bearbeitete und erweiterte Aufl. Graz. 1887. 8. XI. 887. — Vzlasti nemški, neslovanski učenjaki se pogostoma sklicujejo na to preučeno delo.

Kar je še sicer narodnih in književnih spomenikov slovénških pred XVI. stoletjem, to so pač le drobtine, ali — kdor malo ima, tudi drobtinice skrbno pobira. Taka narodna drobtina je napis na vojvodskem stolu blizo Celovca na polju Gospesvet-skem: „Veri ma sveti veri pravdo brani vdove“. Mnogi zgodovinarji trdijo, da je ta stol in napis iz dobe Ingua, poslednjega vojvoda Slovencev proti koncu osmega stoletja (793). Da so se Karantanski vladarji do XII. stoletja v slovénškem jeziku (in windischer Sprache) vstanavljali, priča nam najstarejši koroški letopisec Janez, opat v Vetrinju (Viktring), ki je živel okoli leta 1280, ter poleg drugih obširno popisujejo Megiser, Valvasor itd. (Prim. Novic. l. 1860 št. 38). Herder je to povést popeval pod naslovom „Fürstenstein“ prišteva je jo nemškim pravljicam, in dandenes kanijo nam oni napis utajiti celó domači pisatelji (Vid. Kres 1881 str. 190).

Druga drobtina je Svetoivanski evangelij sv. Marka, ki se je branil v Štivanu Devinskem ob Timavu na Goriškem ter ima po svojih obrobkih pripisanih mnogo staroslovénških lastnih, osebnih imen. Spomenik ta je iz VIII. do X. veka in kaže, kako so se nektere črke takrat izgovarjale in kako se je karantanska slovénščina razlikovala od panonske, piše S. Rutar (Kres 1882 str. 471—474).

Še druge narodne drobtinice so na pr.: Iz XIII. veka slovénški pozdrav „Buge waz primi gralva Venus“ (Kopitar. Kl. Schrift. 1857. Kres 1882). — V opatiji Admontovi: Cod. sec. XIV. Nominum vocabula latina et vernacula. — Pater noster, Ave Maria et Credo in lingua vernacula longe ab hodierno diversum. Ms. in fol. (Šafařík l. 71). Alphabetum Sclavorum seu Vindicum (l. 47). — Razvod, sostavljen l. 1325, v prepisu glagoljskem (Ljubić l. 317). — Odlomek stare pesmi Mariji na čast iz XIV. veka. Rokopis iz Loke na Kranjskem l. 1466. — O škofu Berlogarju, učitelju cesarja Maksimilijana, in o njegovi slovnici (Cf. Slovénščina v besedi in pismu po šolah in uradih. Spisal P. pl. Radics v Letopis. Matice Slov. 1879). — Rokopis iz XV. stoletja, napisan slovénškim izgovorom i latinskimi pismeni v knjižnici sv. Marka v Mletcih (Benetkah cf. Ljubić II. 545). — Iz istega veka kratek načrt homilije iz farnege arhiva

Kranjskega (Zvon 1883 str. 606). — Pesem kranjskih kmetov o stari pravdi, listek tiskan iz l. 1516 (Letopis Slov. Matice 1878) itd. — Kako so se slovenski volili župani in so sodili sodci, pripoveduje Valvasor na pr. o Istri; o knezih karantanskih opat Vetrinjski; Enej Silvij v *Descriptio Asiae et Europae* cap. 20 piše: „Fuit autem Dux Carinthiae venator imperii, ad quem lites venatorum omnium deferebantur, vocatus in iudicio coram Imperatore quaerulantibus non nisi Schlavonica (i. e. Slovenica) lingua respondere tenebatur“. — V tem oziru glej: O početkih slovenske književnosti. Spisal Andrej Fekonja v Zvonu 1886 str. 42–44: Pismenost slovenska od IX.—XVI. veka.

Da je po smrti Metodovi med našimi predniki prenehalo vsako duševno življenje narodno in da ni bilo nikogar, ki bi to življenje in slovensko pisanje bil vzbujal, to pač ni res; res je pa, kar piše o slovenščini in slovenskih narodnih običajih iz tedanje dobe Kurelac: „plemstvo im se odmetnulo, gradjanstvo odtudjilo, prosti puk onesvéstio, tak pojedinci, ponajviše svećenici, ostadoše vjerni krvi svojoj“. — Verovéstniki ali krščanski misijonarji so kakor drugod — tudi pri nekdanjih Slovénih prosto ljudstvo učili v narodnem jeziku; pri cerkvah in zlasti pri samostanih napravljali so domače šole. Zgodej so zaslovéle šole po naših krajih na pr. pri sv. Nikolaju v Ljubljani, v Kamniku, v Zatičini (Sitični, in monasterio Sitticensi), v Črnomlju, Ribnici, Vipavi, kjer se je konec XV. veka Sig. baron Herberstein učil slovenski (windisch) pa nemški itd. Kjer je v Ljubljani sedaj gimnazija, bilo je samostansko poslopje redu sv. Frančiška zidano l. 1233, in „Schola Labacensis in Carniolia, quae in Academiam transiit, instituitur sub auspiciis Ernesti Archiducis Austriae anno 1418“. — Da so v nižjih razredih podučevali slovenski, razumé se samo ob sebi; v srednjih so na pr. v XVI. stoletju učencem v tretjem razredu (Donatistom) prepovedovali govoriti mej seboj slovenski, v četrtem (Grammatistom) pa že nemški, da bi se tem hitrejšé naučili jezika bukovskega t. j. latinščine.

Po krščanstvu je prednikom našim dohajala prosveta ob jugu grška in latinska, pozneje laška, ob severu pa nemška, s tem vspehom, da mnogi Slovenci slovijo po svojih latinskih spisih in da se našega naroda učenjaki in umetniki preslavljajo mej Lahi in Nemci; nekteri le so se na jugu in jugovzhodu pridružili bratom Slovanom. — V VIII. in IX. veku so na zapadu jeli v cerkvene namene nektere stvari spisovati v ljudskem jeziku, a materne besede se zavédati nekako v XII. in XIII. stoletju na Laškem in Nemškem, in odslej kaže se nemški vpliv hujši do Slovencev, kterim je novoverstvo v XVI. veku vnovič vzbudilo domačo narodno knjigo. — Da se je knjiga slovenska v tej dobi prikazala v dokaj čvrstem stanu, da so koj prvi pisatelji znali rabiti Glagolico in Cirilico, kaj nam to pričuje? Da prosveta po naših krajih ni bila vsednja in šolstvo ne na tako nizki stopinji, marveč se je v zlasti naša Kranjska v klasiški vedi in umetnji celó po svedočbi tujih učenjakov mériti smela z marsiktero drugo deželo.

Da pa imamo Slovenci dotlej le malo pisanih spomenikov, to se pojasnjuje iz različnih vzrokov. Najprej je pomniti, da so v onih časih menj pisarili, a več delali, in po delih res slovijo. Dokler tiskaren ni bilo, se samo pisanje ni moglo tako množiti in širiti in se je tudi težje ohranilo. — Verjetno je, da se je i naša slovenščina pisala nekđaj glagoliški in morda cirilski; kedar se je pa po šolah, v cerkvi in po vradnijah učiti in rabiti jela latinščica, popustili so koj okorno Glagolico in težko Cirilico, pozabili kmalu staroslovénski pravopis, in torej niso čislali glagoliških pa cirilskih spomenikov, nekaj iz nevednosti nekaj iz vnmarnosti, in kdo vé, koliko se jih je pozneje z novoverskimi na višje povelje nalašč sežgalo ter slučajno pokončalo! — Ker je v cerkveni in državni službi rabila latinščina, oziroma nemščina, hiteli so tudi po šolah z dotičnim naukom, da se zmožni slovenski mladini pomore čim prej do višje omike, do gosposkega ali celó zlahtnega stanu! Kakor po šolah, tako se je v javnem življenju tu latinčilo in

nemčurilo, tam madjarilo in laškutarilo! Slovenci so skoro popolnoma pozabili, da so Slovani; celó med seboj so se jeli ločiti v Kranjce, Korošce, Štajarce itd., kar se je vladno i pospeševalo. „Sin je nesreče razpor — brata mi brat ne pozna. — Ogni se, Hrvat si tí! — Iz pota mi Krajnec, Korošec! — Tak malopriden prepir dom in moč mi drobí“ — vzdihuje Slovenija (Koseski).

Pomislimo naposled, koliko so se bojevali v starih časih naši predniki! O tem se pripoveduje v domačih povéstih in popéva v narodnih pesmih. Nekatere segajo v prav stare čase, da se reči smé, da tudi po narodni poeziji se nekoliko veže stara in nova slovenščina. — Koliko so se vojskovali Slovenci vže med seboj, potem s sosedi p. Benečani in Bavarci, s Franki, Nemci, Madjari, in vzlasti s Turki! — Inter arma Musae silent. — Če je reš, kar se bere, da so samo od l. 1460 do l. 1508 Turki 27krat bili na Kranjskem in da je poginilo tedaj do 200.000 ljudi: ni čudo, da Slovenci nimamo dokaj starih slovstvenih umotvorov; istina pa je, kar piše o njihovih borbah Schoenleben, da bilo bi tvarine za mnogo knjig: si majores nostri calamos aequae tractassent ac ferrum (Carniola antiqua et nova 1681)!

Dr. Ivan Anton Scopoli.

V spomin stoletnice njegove smrti. Spisal Fran Kocbek.

(Dalje.)

Mnogo gostov prihitelo jo torej 22. junija na vabilo rudarskega ravnateljstva v slovensko Almadeno, ležečo v globini sredi zelenih gorá in temnih gozdov. Ob 1/2 12. uri zbrali so se gosti v zbornici rudokopa. Od tod podali so se k hiši, kjer je nekdaj bival Scopoli in katera je bila okusno nakinčena z zastavami in zelenjem. Rudokopi v praznični obleki obkolili so prostor, kjer so se zbrali vladni zastopniki, vsi rudarski uradniki, povabljeni gosti in množica drugih ljudi. Prof. V. Voss imel je slavnostni govor, v katerem je omenil učenjakove zasluge kot zdravnik, učitelj, ekonom izsledovatelj ter na dostojnem mestu razkril spominsko ploščo.

Potem je dr. Kaisersberger podal kratke črtice iz Scopolijevega življenja, ozi-
raje se zlasti na dobo, ko je živel v Idriji. Po končanem govoru zasvirala je rudarska godba cesarsko himno, rudarski ravnatelj J. Novák pa je izrekel „hoch“ na Nj. Vel. cesarja. S tem je bila svečanost končana.

Omenimo naj še, da je pri banketu popoldne razen drugih govornikov govoril tudi višji oskrbnik zalog g. Viljem Leithe, ki je omenil mnogo črtic iz Scopolijevega življenja, posnetih iz raznih listin rudarskega arhiva.

Povodom svečanosti dobilo je rudarsko ravnateljstvo deležne dopise od c. kr. državnega geologičnega zavoda, od rudarskih akademij iz Ljubnega in Ščavnice. Od mnogih brzojavk tudi jedno od občinskega zastopa Cavalese, Scopolijevega rojstnega kraja.

Spominska plošča je 60 cm visoka in 63 cm široka. Okusni načrt v renesančnem slogu izdelal je arhitekt Robert Mikovič v Gradcu; bronovo litino pa je preskrbel Albert Samassa v Ljubljani. Napis se glasi:

HANC. DOMUM
DR. JOANNES. ANTONIUS. SCOPOLI
CAVALESTUS. TIROLENSIS
INSIGNIS. RERUM. NATURALIUM. SCRUTATOR
BOTANICES. IN. CARNIOLIA AUCTOR
MDCCLIV — MDCCLXIX